

ECONOMISCH-STATISTISCHE BERICHTEN

UITGAVE VAN DE STICHTING HET NEDERLANDSCH ECONOMISCH INSTITUUT

29 mei 1968

53e jrg.

No. 2646

Verschijnt wekelijks

COMMISSIE VAN REDACTIE:

L. H. Klaassen; H. W. Lambers;
P. J. Montagne; J. Tinbergen; A. de Wit.

REDACTEUR-SECRETARIS:

A. de Wit.

ADJUNCT REDACTEUR-SECRETARIS:

P. A. de Ruiter.

COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË:

F. Collin; J. E. Mertens de Wilmars;
J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. J. Vlerick

SECRETARIS COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË:

J. Geluck.

INHOUD

Die samengestelde interest toch! 517

Prof. Dr. W. Hessel:

Betalingsbalans en werkgelegenheid 518

Prof. Dr. W. J. van de Woestijne:

De verticale prijsbinding in de boekhandel 520

Ir. G. A. van Houten:

De ontwikkeling van de agrarische beroepsbevolking 523

Notitie:

Prognostieken 522

Ingezonden stuk:

W. A. Pesch: Zuivelpolitiek in de E.E.G., met een naschrift van *Ir. B. van Dam* 526

Boekbespreking:

Prof. Dr. P. W. Klein: D. Dillard, Economic Development of the North Atlantic Community..... 528

Geld- en kapitaalmarkt.... 529

Die samengestelde interest toch!

„Deze economische puzzle zorgde voor een goede herhalingsoefening in het logisch denken”, aldus een van de reacties op het artikel „Is samengestelde interest een gezonde realiteit?” van Dr. Ir. R. Houwink, waarvoor in *ESB* van 21 februari jl. een plaatsje werd ingeruimd. Gepuzzeld is er zeker, althans wanneer we mogen afgaan op de vele „oplossingen” die de redactie bereikten, een stroom die de afgelopen weken weer wat is aangezwollen doordat Houwink in zijn naschrift bij de kritiek van Dr. A. J. Vermaat (*ESB*, 8 mei jl.) in feite niet veel anders doet dan die domme economen opnieuw met de onverbiddelijke consequenties van het hanteren van de rekenlineaal te confronteren. Jammer misschien voor al die puzzelaars, maar de redactie piekert er natuurlijk niet over om al hun inzendingen in extenso te gaan afdrukken. Om het „vrije tribune”-karakter van dit blad geen geweld aan te doen, drukken wij hieronder toch nog één reactie af en wel die van Drs. A. J. Butter: „De wiskundige eigenschappen van meetkundige reeksen met reden groter dan 1 zijn niet te loochenen, evenmin als het feit dat door beperkende milieuvoorwaarden in de natuur alle aanvankelijk exponentieel verlopende groeiprocessen na enige tijd afzwakken en tot stilstand komen. Maar het is veel te simpel om, als het vermogensopbrengsten betreft, zonder bewijs aan te nemen dat alleen geldontwaarding als groeibeperkende factor optreedt. Het gaat helemaal te ver als men, eveneens zonder bewijs, aanneemt dat het omgekeerde ook waar moet zijn, zodat opwaartse bewegingen van het prijspeil hierdoor eens en voor al verklaard zouden zijn. De zwakste plek in het betoog is dat zonder enige bekommernis over werkelijke groeicurven van vermogens, op basis van spectaculaire, maar niet ter zake doende, gefantaseerde voorbeelden, is gegeneraliseerd.”

„In onze wereld heeft ieder afzonderlijk proces van vermogensvorming, zo lang als mensen zich daarmee hebben beziggehouden, een begin en een einde. Uit vergelijking van prijsindexcijfers en rentevoeten is gemakkelijk in te zien dat vermogensopbrengsten in perioden van algemene prijsstijging wel zijn aangetast, maar allerminst vernietigd. De huidige nazaat van de spaarzame tijdgenoot van Columbus zou dus een stuk of wat Queens minder hebben, maar het zouden er nog altijd opvallend veel zijn. Bij de hedendaagse grote vermogens zullen wij echter tevergeefs er naar een zoeken, dat op de door Houwink beschreven wijze is gevormd. De reden ligt voor de hand: mensen die van vader op zoon op kleinzoon op achterkleinzoon enz. niets consumeren van hun vermogensopbrengsten bestaan niet, hebben nooit bestaan en zullen nooit bestaan. Al zijn de vadersen nog zo spaarzaam, er zijn altijd wel zonen waar het mis loopt. Of ze het er door lappen, verkeerd speculeren of gewoon pech hebben kan in het midden worden gelaten, maar één ding staat vast: de micro-economische groeicurve van vermogens is, geheel afgezien van wijzigingen in het prijspeil, net zo onderworpen aan beperkende milieufactoren als die van een kolonie deeldriftige bacillen.”

„Reden om hetgeen voor afzonderlijke vermogens niet geldt, wél van belang te achten voor de collectiviteit der vermogens zie'ik niet, maar misschien geldt in de exacte wetenschappen een andere logica dan in de praatwetenschappen. Maar in dat geval moet Houwink consequent zijn en iedere nacht rillend wakker liggen van alle bacillenkolonies die onze aardkloot rijk is, om nog maar te zwijgen van alle gistkolonies in de brouwerijen.”

AUTEURSRECHT VOORBEHOUDEN

(Discussie gesloten. Red.)

Betalingsbalans en werkgelegenheid

In zijn verslag over 1967 gaat de president van de Nederlandsche Bank uitvoerig in op het verwijt dat de betalingsbalans voorrang wordt gegeven. De gebezigde argumenten hebben intussen al reacties van de werknemersorganisaties uitgelokt. De discussie wordt dus voortgezet. Dat ik niet kan nalaten eveneens op de door Dr. Zijlstra aangevoerde argumenten in te gaan, is toe te schrijven aan het feit dat ik op twee plaatsen voorrang aan de betalingsbalans heb gesignaleerd. Een algemene beschouwing werd aan die voorrang gewijd in een preadvies¹⁾. Een lezer die genoeg wil nemen met een redenering die hier en daar wat te bondig is, zij daarnaar verwezen. Op de daar „in breed verband” aangevoerde argumenten is Dr. Zijlstra overigens materieel niet ingegaan. Dat de president in zulk een officieel stuk openlijk in discussie treedt valt echter alleen maar te waarderen.

EERST DE CIJFERS

Concreter werd die voorrang aan de orde gesteld in een bespreking van de *Macro-economische verkenning 1968*²⁾. Kernpunt was dat een verbetering van de betalingsbalans op lopende rekening van een overschot van f. 100 mln. in 1967 naar een overschot van f. 800 mln. in 1968 een te snel herstel werd geacht. Intussen is door de regering $6 \times f. 100$ mln. ingepompt. In het *Centraal Economisch Plan 1968* liggen de verhoudingen dan ook anders. Tegenover een overschot van f. 200 mln. in 1967 wordt een overschot van f. 500 mln. in 1968 gesteld. De snelheid is dus duidelijk minder.

De alternatieven die het Centraal Planbureau in de Verkenning van september jl. gaf, wijken nogal af van de alternatieven die in het C.E.P. 1968 voorkomen. Kon men op grond van de eerste serie alternatieven tot de duidelijke conclusie komen dat voorrang aan de betalingsbalans er in zat, de tweede serie alternatieven geeft minder houvast. Allicht, zal men zeggen. Kortom, op grond van het C.E.P. 1968 komt aan de president in hoge mate het gelijk toe. De kaarten zijn intussen zo geheel anders komen te liggen dat ons verwijt welhaast geheel moet worden teruggenomen. Let men echter op de ontwikkeling tussen de verschijningsmomenten van beide publikaties van het CPB dan blijkt het verwijt kennelijk gewerkt te hebben. Er is immers f. 600 mln. ingepompt.

Mijn eerste kanttekening bij het verslag van de president is dat aan deze belangrijke en althans door het CPB onvoorziene wijziging van de situatie geen aandacht wordt besteed. Dat komt aan de helderheid in de discussie niet ten goede. Een tweede kanttekening is dat in het C.E.P. 1968 alternatieven worden genoemd die tot vergroting van de werkgelegenheid kunnen leiden. Ook die worden gemeden. Men zou zich op het standpunt kunnen stellen dat niet het gehele sociaal-economische beleid in de beschouwingen van de zijde van de Nederlandsche Bank

behoeft te worden betrokken. Dat lijkt daarom misplaatst te zijn omdat juist de relativiteit en samenhang der verschillende doeleinden de belangrijkste kenmerken van het beleid mogen worden genoemd.

Het regelmatig formuleren van alternatieven schept de mogelijkheid tot verantwoord kiezen. Afgezien daarvan zie ik het nog altijd als gewenst dat de alternatieven van het CPB zonder enige terughoudendheid door alle „policymakers” als uitgangspunt worden gekozen. De Centrale Bank nu is een der „policymakers”. Dat zulks geen kritische benadering van de CPB-berekeningen uitsluit is sous-entendu.

DAN DE REDENERING

Wat nu de gedachtengang van de president betreft, het volgende. Primair wordt de vraag opgeworpen (blz. 17) in welk tempo naar een verbetering van de betalingsbalans dient te worden gestreefd. Die vraag raakt de kern. *Het geven van voorrang aan de betalingsbalans komt tot uitdrukking in een tempo van verbetering dat hoger is dan nodig en mede daardoor het gevaar kan inhouden dat de verbetering te ver gaat.* Om het evenwicht te bereiken en niet te passeren is het noodzakelijk het tempo gematigd te houden. Niet te hoog en niet te laag.

Er worden in het verslag twee duidelijke gevallen genoemd. De combinatie van een betalingsbalanstekort en een overspannen arbeidsmarkt vraagt afremming van de bestedingen. Een combinatie van betalingsbalansoverschot en werkloosheid vraagt stimulering van de bestedingen. Op blz. 18 lezen we: „Slechts bij een onjuiste dosering van de vorenbedoelde afremming dan wel stimulering van de bestedingen zou gesproken kunnen worden van het (ten onrechte) geven van voorrang aan betalingsbalans of werkgelegenheid”. Wanneer in de dosering ook het tempo is begrepen, is hier de spijker op de kop geslagen. In zoverre is de geldigheid van het verwijt erkend. De moeilijkheden zouden echter in de gemengde situatie liggen, een situatie waarin conjuncturele en structurele storingen van het evenwicht verstrengeld zijn. Akkoord, maar de president ziet een structurele storing nog niet aanwezig, alleen maar dreigen. Er is dus geen nieuwe situatie, en we stelden reeds dat niet alleen een te hoog tempo van verbetering doch ook een te laag tempo ongewenst is. Het gaat om de juiste dosering, zoals de president zelf zegt. Waar het nu om draait is dat de president vreest dat de loonbeweging tot een structurele storing zal leiden. Wanneer de bestedingen niet voldoende geremd worden, dreigt als gevolg daarvan een voortzetting van de looninflatie, zodat het structurele evenwicht gepasseerd zou worden.

¹⁾ Voor de Vereniging voor de Staathuishoudkunde, 1967 (*Verhoging van de nationale spaarquote*).

²⁾ „Het jaar 1968 op de korrel”, *ESB*, 4 oktober 1967, blz. 988-989.

WAS ER LOONINFLATIE?

Daarmede komen we tot dat gedeelte van de beschouwingen dat gewijd is aan het samenspel van bestedingsinflatie, monetaire inflatie en inkomensinflatie. We zullen ons tot de laatste vorm van inflatie beperken, en constateren dat in de argumentatie van de president geen recht wordt gedaan aan de ontwikkeling sedert 1960.

Allereerst dit: wanneer de loonontwikkeling de laatste jaren abnormaal was en het fundamentele evenwicht nu nog niet verstoord is, dan volgt daaruit dat dit evenwicht verstoord was. De loonontwikkeling hield een structurele aanpassing in. Men is vrij zulk een loonontwikkeling looninflatie te noemen. What is in a name? Het is echter niet doelmatig een beweging naar het evenwicht inflatie te noemen. Belangrijker is dat het te lage loonpeil tevens inhield een te hoog peil van de winsten in vooral de exportindustrie. Er was dus *winstinflatie!*

Anders gezegd, er werd inflatie geïmporteerd. Men zie ook het rapport van de SER over de inflatie. In dat rapport komt eveneens tot uitdrukking dat de loonontwikkeling niet in de pas van de produktiviteitsstijging kan blijven omdat in de exportindustrie de produktiviteitsstijging veelal boven het gemiddelde ligt. Wanneer dan ook de president constateert dat opnieuw de loonontwikkeling de produktiviteitsstijging dreigt te overtreffen en dus de looninflatie dreigt voort te gaan, gaat hij aan de arbeid van de SER voorbij.

Welbeschouwd stuiten we hier op een nieuw geval van voorrang geven, naast de beide eerder genoemde. Het geldt voor de situatie van, wat de president noemt, een gunstige werkgelegenheid en een gunstige betalingsbalans. Werkgelegenheidsbeleid en betalingsbalansbeleid dreigen dan niet strijdig te worden, zoals in het verslag geschreven staat, doch ze zijn strijdig. De revaluatie heeft deze strijdigheid niet geheel opgeheven. Daarnaast werd immers een loon- en prijsaanpassing doorgevoerd. Kortom, in het verleden werd een fundamentele onevenwichtigheid te lang gehandhaafd en omdat de betalingsbalans gunstig was, betekent zulks dat zij voorrang kreeg.

EN NU DE WERKGELEGENHEID

Er is werkloosheid, een te grote werkloosheid. Er is geen fundamentele evenwichtsverstoring. Die werkloosheid wortelt dus in een conjuncturele storing, in welk geval een opvoering van de bestedingen gewenst lijkt, dan wel in een structurele storing van andere aard. Wat deze laatste mogelijkheid betreft, zij er op gewezen dat in die gebieden waar de werkloosheid een probleem is niet in voldoende mate die bedrijfstakken zijn gevestigd die zowel naar werkgelegenheid als naar produktiviteit gemeten tot de groeiers behoren. De verschuivingen in onze produktiestructuur

gingen dus gepaard met verschuivingen in de regionale werkgelegenheidsstructuur. Dat proces is tot dusver onvoldoende onderkend, werd welhaast zeker ook versluierd door het te lang laag houden van het loonpeil ten opzichte van het buitenland. De aanpassing van het loonpeil aan het buitenland ging sneller dan de aanpassing van de industriële werkgelegenheidsstructuur in de regio's die thans werkgelegenheidstekorten kennen.

Met een en ander wil maar gezegd zijn dat in het heden het verleden besloten ligt en dat het blijkbaar bijzonder moeilijk is tot een evenwichtige ontwikkeling van de economie te komen. Er is nog een belangrijke factor. Dat is de beweging in de woningbouw. De discontinuïteit in het beleid als gevolg van de kabinetswisselingen heeft er toe geleid dat ook hier een belangrijke bron van tekort aan werkgelegenheid ligt. Het komt mij voor dat hier van een gecombineerde sectorale, regionale en conjuncturele werkloosheid moet worden gesproken.

Wanneer men het eens is over de geldigheid van de doelstellingen van het sociaal-economisch beleid alsmede over de samenhang daartussen, dan sluit zulks niet uit dat er speelruimte is voor het toekennen van verschillende gewichten uit een oogpunt van preferentie, vooral preferentie met betrekking tot de verschillen in risico. Daarnaast moet worden vastgesteld dat de doelstellingen niet van gelijk niveau zijn. Evenwicht op de betalingsbalans is een doelstelling van een ander gehalte dan werkgelegenheid. In tegenstelling tot de arbeidsmarkt heeft de valutamarkt bovendien een ingebouwde buffer die ook als buffer bedoeld is: de *deviezenreserve*. Deze kan in principe gehanteerd worden als middel om de werkgelegenheid te dienen wanneer er fundamenteel evenwicht is. De valutamarkt mag schommelen. De arbeidsmarkt mag dat niet. Een deviezenreserve is in tegenstelling tot een arbeidsreserve geen sociaal probleem.

Al met al komt het mij voor dat door de overheid — uiteraard niet beperkt te zien tot de centrale bank — wel met zorg gekeken wordt naar de betalingsbalans, doch de aandacht voor het werkgelegenheidsbeleid daaraan niet equivalent is. In deze ruimere zin blijft de voorrangthese gelden.

Ons eendoordeel zouden we aldus willen formuleren. Het verslag van de president bevat een heldere uiteenzetting van de mogelijkheid dat er voorrang wordt gegeven. Met die uiteenzetting stemmen wij in. Er wordt echter een beeld van recent verleden, heden en nabije toekomst aan gekoppeld, waarin aan een ander geval van voorrang voorbij wordt gegaan. Kortom, het beeld is beperkt en eenzijdig. Dat echter op de discussie werd ingegaan siert de nieuwe president van onze Centrale Bank.

W. Hessel

(I.M.)

De verticale prijsbinding in de boekhandel

Een ongemotiveerd besluit

In 1964 beschouwde men de regeling bij Algemene Maatregel van Bestuur t.a.v. de verticale prijsbinding als een vrij eenvoudige zaak. Afgezien van de ingewikkelde juridische vorm, beginnend in art. 1 met een algemeen verbod, gevolgd door art. 2 dat de individuele verticale prijsbinding weer algemeen van dit algemene verbod uitsloot, kwam de regeling hier op neer dat de individuele verticale prijsbinding geoorloofd bleef, maar de collectieve generiek werd verboden.

Door de individuele vorm toe te laten, gaf de regering, want het gold hier geen wet, maar een Algemene Maatregel van Bestuur, toe dat er gevallen zijn waarin de verticale prijsbinding gewenst, althans niet ongewenst, kan zijn. Voor hen die de structuur van de afzet van merkartikelen kennen, was dit laatste niet vreemd. Er zijn nu eenmaal structuren waarin de verticale prijsbinding gewenst is. Wij komen daar nog op terug. Maar, als in bepaalde gevallen de verticale prijsbinding een gewenste ordeningsmaatregel is, dan moet die ook gehandhaafd kunnen worden. Een niet te handhaven verticale prijsbinding is zinloos en in feite onbestaanbaar. Het handhaven van zulk een maatregel eist het kunnen uitoefenen van een zekere macht. De eventuele ontduikers van de regel moeten in het gareel kunnen worden gehouden.

Nu zijn er fabrikanten die individueel sterk genoeg zijn om hun systeem van individuele verticale prijsbinding te kunnen handhaven. Maar in zeer veel gevallen is de individuele fabrikant daartoe niet in staat. Wat men individueel niet kan, kan soms wel collectief. Het vreemde is nu dat het aan de sterken wel werd toegelaten hun systeem van individuele prijsvorming te handhaven, maar dat het aan de zwakken niet werd toegestaan de daartoe nodige maatregelen collectief te nemen! In principe hield dan ook het besluit van 1 april 1964 een discriminatie ten nadele van de zwakken en ten gunste van de sterken in. Maar in de praktijk bleek dit discriminerend besluit toch weer minder principieel discriminerend te zijn. Bij besluit van 31 augustus 1964 werd namelijk voor een aantal produkten van over het algemeen sterke aanbieders de individuele prijsbinding verboden. Het ging hier om produkten als radio- en televisietoestellen, elektrische koelkasten, auto's, fototoestellen en grammofoonplaten.

Ook de zwakke producenten vonden veelal nog een uitweg. Krachtens art. 12, lid 2 van de Wet op de economische mededinging konden zij namelijk een verzoek indienen om van het verbod van de collectieve handhaving te worden vrijgesteld. Zolang op zulk een ingediend verzoek nog niet beslist is, geldt het verbod voor hen niet. Van deze gelegenheid hebben o.a. de boekhandel en de

handel in farmaceutische artikelen gebruik gemaakt. Zij deden dit uiteraard zo spoedig mogelijk, nl. in juli 1964. Wie de structuren van de boekhandel en de farmaceutische handel kent, was het duidelijk dat hier de collectieve handhaving een economische noodzakelijkheid is. Maar voor de regering en haar adviesorganen lag de zaak toch blijkbaar niet eenvoudig. Eerst op 31 augustus 1967, dus na ruim 3 jaren studie, kreeg de boekhandel zijn ontheffing. De farmaceutische handel wacht nog steeds op een beslissing! Nu is dat, zoals wij zagen, niet zo erg, want zolang de beslissing niet is afgekomen, blijft de collectieve handhaving toegelaten.

Voor de betrokkenen is dit lange wachten op een beslissing natuurlijk niet onaangenaam. Zolang er leven is, is er hoop. Bovendien kunnen zij zich, zo nodig, instellen op wat er zou moeten worden gedaan als onverhoopt de beslissing ongunstig zou zijn. Zoals in een goede rechtsorde betaamt, moet een beschikking de gronden vermelden waarop zij rust. Het is daarom van belang om na te gaan welke gronden er zijn voor de erkenning van de verticale prijsbinding in de boekhandel. De motivering van dit besluit is uiterst summier. De collectieve verticale prijsbinding wordt hier toegelaten „vanwege de in dat geding zijnde belangen van culturele aard en het gewicht dat aan deze belangen moet worden toegekend”.

JUISTE BESLISSING, ONJUISTE MOTIVERING

De beslissing van de Staatssecretaris van *Economische Zaken* achten wij juist. De motivering echter niet ter zake. Het gaat hier niet om culturele zaken, maar om het regelen van de *economische* mededinging. Deze economische mededinging eist in dit geval de mogelijkheid van collectieve prijshandhaving. Als dit economisch niet noodzakelijk was, dan zouden belangen van culturele aard niet in het geding gebracht zijn. Het is daarom voor ons noodzakelijk de economische achtergronden naar voren te brengen en aan te tonen dat en waarom het economisch noodzakelijk is, dat hier de collectieve verticale prijsbinding wordt toegelaten. Zonder deze binding kan o.i. op den duur de boekhandel zijn functie niet naar behoren vervullen en zouden verder de belangen van de consumenten in gevaar worden gebracht.

Het zal evenwel blijken dat ook in andere bedrijfstakingen analoge structuren bestaan die economisch een collectieve prijsbinding rechtvaardigen. Wij zien dan ook in het naar voren schuiven van de culturele belangen door de regering een poging, om voor de boekhandel een uitzonderingspositie te scheppen, die geen precedent voor soortgelijke

gevallen kan inhouden en dus om de mogelijkheid open te laten economisch gelijke monniken van ongelijke kappen te kunnen voorzien!

Bij de boekhandel kunnen wij twee vormen van inkopen onderscheiden, nl. het kopen in kleine aantallen, al naar de vraag zich voordoet en het kopen in grote aantallen, zgn. bij aanbieding, waarmee de boekhandelaar duidelijk een deel van het voorraadriscico van de uitgever overneemt, maar dan ook een hogere korting ontvangt. Als, wat vaak gebeurt, de uitgever het aantal te drukken exemplaren eerst vaststelt nadat hij het boek bij de boekhandel heeft aangeboden, weet hij welk aantal hij reeds heeft verkocht. Het bepalen van de omvang van de oplaag heeft dan voor de uitgever minder risico. Wij kunnen dus zeggen, dat de boekhandel tegen een extra korting een deel van het voorraadriscico van de uitgever overneemt. In vele gevallen kan de boekhandelaar dit deel van het voorraadriscico beter dragen dan de uitgever, omdat hij ten eerste dichter bij de uiteindelijke kopers staat en ten tweede omdat hij in staat is de keuze van de kopers op het moment van het kopen te beïnvloeden. Door de overdracht van het voorraadriscico van de fabrikant (uitgever) aan de handel vermindert dus dit risico en dalen daarmee de kosten, die aan het dragen van dat risico verbonden zijn. Zonder overdrijving kunnen wij stellen dat in vrij veel gevallen een publikatie in boekvorm niet tot stand zou kunnen komen zonder dit systeem van overdragen van het risico door het aanbiddingssysteem.

Voor het toepassen van dit systeem is evenwel het stelsel van de verticale prijsbinding een absolute noodzakelijkheid. Het voorraadriscico van de boekhandel zou veel en veel groter zijn als de mogelijkheid zou bestaan dat een of andere collega, die het desbetreffende boek ook bij aanbieding gekocht heeft, dit met een relatief grote korting aan het publiek zou aanbieden. De voorraadhoudende functie van de boekhandel, en niet alleen die van bij aanbieding gekochte boeken, zou bij een opheffen van de verticale prijsbinding in gevaar komen. Dit zou dan tevens een mindere keuzemogelijkheid voor de consumenten betekenen.

UTILITAIRE BOEKEN EN BELLETRIE

Naast de twee vormen van inkoop kunnen wij ook globaal twee categorieën van boeken onderscheiden. Wij willen deze eenvoudigheidshalve aanduiden met utilitaire boeken en belletrie. Onder de eerste groep nemen wij dan die boeken waarbij de koper praktisch geen speciale keuze kan maken. Hieronder vallen o.a. schoolboeken, studieboeken en speciale handboeken. De klant komt hier om een zeer bepaald boekwerk. Onder belletrie nemen wij hier romans, gedichten, platenboeken en kinderboeken. Hier is in het algemeen de keuze van de klant op het moment dat hij de winkel binnenkomt, nog niet volledig bepaald. In het algemeen wordt belletrie geheel of ten dele bij aanbieding gekocht. Voor deze groep hebben wij de noodzaak van de verticale prijsbinding dus aangetoond.

Van utilitaire boeken moet de boekhandel in vele gevallen ook voorraad houden, omdat bij deze boeken vaak snelle levering gewenst is. Ten einde de betekenis van de verticale prijsbinding te beoordelen, is het nuttig hierbij drie vormen van verkoop te onderscheiden, nl.

- a. Kostbare handboeken, encyclopedieën enz. (ook dure platenboeken e.d. hebben de zelfde verkoopkarakteristiek).

- b. Het totaal van de boeken voor een bepaald schooljaar in één order besteld.
- c. De min of meer incidentele aankoop van niet onder het bovenstaande begrepen utilitaire boeken.

Ad a

Bij dure werken maakt de boekhandelaar vrij hoge kosten voor de definitieve verkoop tot stand komt. Wij denken hier niet alleen aan het houden van voorraad, maar ook aan het op zicht zenden aan mogelijke geïnteresseerden, en aan het zenden van prospectussen. Voor een doelmatige verspreiding van het boek zijn dus offers noodzakelijk. Bovendien kunnen deze activiteiten in vele gevallen rationeler, d.w.z. met minder kosten door de boekhandelaar dan door de uitgever of importeur geschieden. In de korting is een vergoeding voor deze activiteiten begrepen. Zou men hier de verticale prijsbinding loslaten, dan zou waarschijnlijk het resultaat zijn, dat de klant, na door zijn boekhandelaar geïnformeerd te zijn, het desbetreffende werk bij een landelijk werkende verzendboekhandel met korting zou kopen. Deze laatste kan die korting geven omdat hij het acquisitiewerk aan de normale boekhandel heeft overgelaten. Maar deze laatste ziet dan de gemaakte kosten niet in zijn verkoopwinst vergoed. Voor een doelmatige verspreiding van dure werken is dan ook de verticale prijsbinding gewenst.

Ad b

Het betreft hier bij schoolboeken in het algemeen vrij grote orders. In principe zou dan ook uit een oogpunt van kostenstructuur een korting op het totale bedrag mogelijk zijn. Maar het is bij vraagstukken als deze altijd fout de mogelijkheden voor prijsreducties bij *afzonderlijke orders* te onderzoeken. Uiteindelijk gaat het bij een bedrijf om de *totale uitkomst over een jaar*, dus om het totaal van alle transacties. Wordt op bepaalde orders een korting gegeven, dan moet dit of leiden tot hogere brutowinst op andere orders of het moet uit de totale nettowinst van het bedrijf komen. De eerste vraag is dus, of de nettowinst zodanig is dat daaruit het geven van de korting kan worden voldaan. Is deze totale nettowinst, over een jaar berekend, hoog, of zijn er duidelijke mogelijkheden tot kostenbesparing, dan is het geven van korting niet onmogelijk. Of daartoe zal worden overgegaan hangt evenwel grotendeels van de afzetelasticiteit van het betrokken artikel af. Het geven van korting heeft immers commercieel alleen zin, als daardoor de totale nettowinst stijgt.

Nu menen wij te mogen stellen dat in het algemeen de netto jaarwinst in de boekhandel niet buitensporig groot is. Als men dus korting op bepaalde orders geeft, zal dit gecompenseerd moeten worden door extra brutowinst op andere orders. Voor het belasten met deze extra bedragen komen enerzijds die artikelen in aanmerking waarvan de klant niet tot prijsvergelijking in staat is en anderzijds artikelen, die hij zo dringend op korte termijn behoeft, dat hij uit dien hoofde op een bepaalde leverancier is aangewezen. In principe heeft de boekhandel wel mogelijkheden voor zulk een compenserende prijsverhoging. Dit is enerzijds het gevolg van het zeer uitgebreide assortiment. Hierdoor is het voor de klant niet mogelijk te onderzoeken voor welke boeken een bepaalde boekhandelaar duurder is dan een andere. Zelfs voor artikelen, die een consument bijna dagelijks uit een breed assortiment koopt, zoals dit in de kruideniersbranche het geval is, is het voor hem of haar een feitelijke onmogelijkheid na te gaan welke arti-

kelen een bepaalde winkelier goedkoper en welke hij duurder verkoopt dan een collega.

Ad c

Ten aanzien van artikelen die een consument op een bepaald ogenblik zo dringend behoeft, dat hij praktisch de prijs moet betalen die gevraagd wordt, moet opgemerkt worden dat dit waarschijnlijk bij afzonderlijk gekochte utilitaire boeken het geval kan zijn. Voor de kopers van deze categorie vormt dan ook de vaste prijs een noodzakelijke bescherming.

In het algemeen kan men zeggen dat bij opheffing van de verticale prijsbinding de afnemers een voordeel hebben daar waar zij sterk staan, bijv. vanwege de doorzichtigheid van de markt en hun reële keuzemogelijkheid wegens het ontbreken van de noodzaak hier en nu te kopen. Maar dit voordeel gaat in het algemeen ten koste van de afnemers die op het moment van de koop in een relatief zwakke positie staan. Bij vrije prijzen zal de boekhandelaar aan sterke klanten een korting moeten geven ten nadele van de zwakke.

Uit het bovenstaande volgt dat de verticale prijsbinding een noodzakelijk element in de huidige structuur van de boekhandel is.

EFFECTUERING VAN DE PRIJSBINDING

Als men deze conclusie onderschrijft, dient de vraag gesteld te worden hoe deze noodzakelijke prijsbinding geëffectueerd kan worden. Meer speciaal is de vraag of de individuele uitgever in staat geacht kan worden zelf de nodige maatregelen tot handhaving te nemen.

Allereerst moet worden opgemerkt dat het aantal uitgeverijen groot is. Verder zijn er maar enkele gevallen waarin de uitsluiting door een individuele uitgever van een prijssonderbiedende boekhandelaar voor deze laatste een moeilijk te verdragen handicap is. In de groep van de belletrie is de keuzemogelijkheid tussen uitgevers zo groot, dat het uitvallen van een enkele uitgever nauwelijks invloed op de aard van het assortiment heeft. Door het aanbiddingssysteem zijn er verder zeer veel boekhandelaren, die eventueel als geheim tussenadres bij de bevoorrading kunnen fungeren. Bovendien bestaat de mogelijkheid dat een potentiële prijssonderbieder, alvorens daartoe in feite over te gaan, zich met de nodige boeken van de desbetreffende uitgever indekt. Maatregelen van de individuele uitgever tegen een prijssonderbiedende boekhandelaar hebben daardoor eerst een laat en mogelijk in het geheel geen effect. Gezien dit complex van omstandigheden is handhaving van de individuele verticale prijsbinding in het algemeen hier niet mogelijk te achten. Als dan ook de verticale prijsbinding in verband met de structuur van de boekhandel gewenst is, dan moet men de collectieve vormen toelaten.

Keren wij ons thans weer tot het besluit waarmee op o.i. ondeugdelijke gronden, nl. vanwege de culturele belangen, aan de boekhandel toestemming tot collectieve handhaving is gegeven. De motivering had o.i. moeten luiden:

overwegende, dat deze tak van handel een maatschappelijk nuttige functie vervult,
overwegende, dat de verticale prijsbinding een essentieel element is in de structuur, nodig om deze functie te verrichten,

Prognostieken

In de tweede en derde eeuw van onze jaartelling waren er personen, die zich gaarne inlieten met speculaties over zaken die voor de mensen verborgen plegen te blijven. Zij lieten zich voorstaan op een speciale kennis van bovenwereldse zaken, een gnosis die in de heilige schrifturen en in de kerkelijke traditie niet te vinden was. Zij staan bekend onder de verzamelnaam van Gnostieken. De drang naar speciale kennis is van alle tijden en het is dan ook niet te verwonderen dat hun geestelijke nazaten onder ons leven. Dezen gaan prat op voorkennis, op pro-gnosis, van zaken die voor gewone stervelingen nog in de schoot der toekomst verborgen liggen; het zijn de Prognostieken. Maar zij kennen niet meer hun eigen afkomst, noch de herkomst van het woord waarmee zij hun esoterische werkzaamheden betitelen. Dientengevolge duiden zij deze werkzaamheid veelal aan als prognostiseren, aldus een belangrijke letter van het woord prognostiseren weglatend. Associëren zij de term wellicht onbewust met hypnotiseren en narcotiseren, woorden die het s-je voor het t-je moeten missen? Zij horen echter thuis bij de paragnosten, althans etymologisch gesproken. Wellicht helpt de redactie van ESB hen voortaan van dit besef doordringen door bij gelegenheid een s-je tussen te voegen.

Marius van Amelsvoort

Ik laat het mij graag voor-spellen.

Corrector

overwegende, dat niet is aangetoond dat een andere structuur tot een zelfde, resp. gunstiger functievervulling kan leiden,
overwegende derhalve, dat de verticale prijsbinding in deze tak van handel een gewenst en onmisbaar element vormt, overwegende verder, dat in deze tak van handel de individuele handhaving van de verticale prijsbinding geen redelijke zekerheid biedt dat het systeem van de gewenste verticale prijsbinding voldoende effect heeft, besluit het verzoek om collectieve handhaving van de verticale prijsbinding in te willigen.

Wij menen dat besluiten en beschikkingen gebaseerd op de Wet economische mededinging in de eerste plaats op economische overwegingen gefundeerd moeten zijn. Zulk een fundament is niet te geven zonder een onderzoek naar de economische structuur van de desbetreffende bedrijfstak. Alleen zo'n onderzoek kan aantonen of de verticale prijsbinding individueel of collectief een noodzakelijk resp. een gewenst element in die structuur vormt en welke belangen van consumenten, handel en industrie daarbij zijn betrokken. De motivering, die de Staatssecretaris van Economische Zaken in casu gebruikt, is naar onze mening niet terzake doende. Formeel moge het besluit dan ook gemotiveerd zijn, materieel is het een ongemotiveerd, zij het ook een goed besluit.

Prof. Dr. W. J. van de Woestijne

De ontwikkeling van de agrarische beroepsbevolking

STEEDS MINDER AGRARIËRS?

Een eeuw geleden werkten nagenoeg overal ter wereld meer mensen in de landbouw dan in alle andere bedrijfstakken samen. Toen voorzagen eigenlijk alleen in Engeland, Nederland en België de meeste werkers in hun levensonderhoud met niet-agrarische arbeid. Intussen is deze situatie in alle zgn. ontwikkelde landen bereikt; in genoemde drie landen bleef het percentage agrariërs van de beroepsbevolking lager dan in de meeste andere landen. Tabel 1 laat zien hoe in ons land dit percentage de afgelopen honderd jaar verliep.

TABEL 1.

Jaren	Agrarische beroepsbevolking	
	× 1.000 personen	in pCt. van het totaal
1859	468	37
1899	592	31
1930	655	21
1960	447	11

Bron: C.B.S.: 13e Algemene Volkstelling, deel 10C. Vergelijking van de uitkomsten van de beroepstellingen 1849-1960, Hilversum 1966.

De toeneming van het aantal agrarische beroepspersonen tot na de laatste wereldoorlog was vooral te danken aan de ontginning van woeste grond. Een derde deel van onze cultuurgrond is namelijk na 1800 ontgonnen. De oorzaak van de procentuele verlaging moet gedeeltelijk buiten de landbouwsfeer worden gezocht, gedeeltelijk ook daarbinnen, in verband met de verplaatsing van de verwerking van produkten naar fabrieken. Een eeuw geleden waren vrijwel alleen de werkzaamheden van smid en molenaar direct afhankelijk van hetgeen de boer nodig had. Daarna ontstond, zowel voor de toelevering van produktiemiddelen als voor de afzet van produkten, een veelzijdig apparaat bij handel en industrie.

De afvloeiing van agrariërs na de tweede wereldoorlog heeft een belangrijke rol gespeeld bij de verschuivingen in het werkgelegenheidspatroon. Tussen 1950 en 1965 daalde het agrarisch arbeidsvolume met een derde ¹⁾ en tegelijkertijd werd het niet-agrarische met bijna een derde vergroot.

OORZAKEN VAN DE DALING

Sinds 1950 werd de vermeerdering van de oppervlakte cultuurgrond door inpoldering en ontginning overtroffen door de vermindering ervan ten behoeve van de uitbreiding van steden en dorpen en de aanleg van wegen en sportvelden. Deze achteruitgang in oppervlakte zou een langzaam teruglopen van de agrarische beroepsbevolking doen verwachten. De technische ontwikkeling heeft er evenwel toe geleid, dat met een geringere inzet van arbeid en kapitaal

dezelfde hoeveelheid plantaardige-en dierlijke produkten kan worden verkregen. Bovendien kan door het aanschaffen van kapitaalgoederen steeds meer arbeid worden vervangen. De mate waarin dit laatste plaatsvindt, hangt vooral samen met de verhouding tussen loon en prijs van kapitaalgoederen. Zolang de lonen net als in de afgelopen periode veel sterker blijven stijgen dan de prijzen van kapitaalgoederen, gaat deze vervanging onverminderd door. Zoals we indertijd uiteenzetten, zijn er hiervoor bij de tegenwoordige stand van de techniek nog zeer ruime mogelijkheden ²⁾.

Het bezetten van opgevallende plaatsen in de landbouw wordt sterk afgeremd en de neiging uit de landbouw te gaan aanzienlijk vergroot door de lage inkomens. Kort geleden werd aangetoond dat de inkomensontwikkeling in de landbouw een medebepalende factor is in de allocatie van de arbeid ³⁾. Vrijwel overal in de wereld is het inkomen van agrariërs lager tot veel lager dan dat van niet-agrariërs. Voor 63 landen publiceerde de F.A.O. verleden jaar gegevens omtrent deze verhouding ⁴⁾. De voor ons land opgenomen cijfers hebben betrekking op 1960, waarbij voor de inkomens een driejaarsgemiddelde werd genomen. Toen bedroeg het met agrarische produktie verkregen deel van het nationaal inkomen per agrariër 93 pCt. van het overige nationaal inkomen per hoofd van de niet-agrarische beroepsbevolking. Dit laatste percentage bleef sedert 1950 betrekkelijk constant. Het inkomen per hoofd groeide dus even sterk binnen als buiten de agrarische sector (zie figuur). Wijlen Drs. H. Kieft heeft aangetoond, dat dit tot 1960 behalve aan het landbouwbeleid te danken was aan de steeds groter wordende betekenis van de tuinbouw, waar het inkomen per hoofd veel sneller groeide dan in de veehouderij en akkerbouw ⁵⁾. Nadien ontwikkelde het inkomen per agrariër zich op dezelfde wijze.

Nu is het inkomen behalve beloning voor arbeid ook beloning voor kapitaal. Afhankelijk van de geldelijke waardering van de cultuurgrond kan — voortbouwend op een berekening van het C.B.S. ⁶⁾ — de bij de agrarische produktie per arbeidsjaar aangewende hoeveelheid kapitaalgoederen worden geschat op ongeveer het dubbele of zelfs ruim het dubbele van die welke bij de niet-agrarische produktie wordt gebruikt. De versnelde inkrimping van het

¹⁾ Zie G. A. van Houten: „Het agrarisch arbeidsvolume van 1950 tot 1980” in *E.-S.B.* van 8 mei 1968, blz. 446-449

²⁾ G. A. van Houten: „De toekomst van de landbouwarbeid” in *E.-S.B.* van 23 juni 1965.

³⁾ J. Ploeger: „Inkomensontwikkeling in de landbouw” in *E.-S.B.* van 1 november 1967.

⁴⁾ K. C. Abercrombie: „Incomes and their distribution in agriculture and the rest of the economy”, *F.A.O. Bulletin*, juni 1967, blz. 1-8.

⁵⁾ H. Kieft: „Ontwikkeling van het „inkomen” uit bedrijven na 1949”, *Mededelingen Directie Tuinbouw*, 1962, blz. 154-159.

⁶⁾ C.B.S.: *Statistische en Econometrische Onderzoekingen*, 3e kwartaal 1960.

agrarisch arbeidsvolume na 1959 heeft binnen het agrarische bedrijf bovendien een sterkere groei van de kapitaalvoorraad tot gevolg gehad dan daarbuiten. Na aftrek van rente en ondernemersinkomen zullen agrarische bedrijfs-
hoofden en medewerkers daarom de laatste jaren per persoon, vergeleken met het overige bedrijfsleven, waarschijnlijk minder voor hun arbeid hebben ontvangen dan daarvoor.

In zijn inaugurele rede vermeldt Prof. Tamsma, sprekend over gemiddelde inkomens van belastingplichtigen, „het opzienbarende feit dat het landbouwincome in 1960 11 % hoger was dan het rijksgemiddelde uit alle soorten inkomens” ⁷⁾. Dit feit is slechts schijnbaar in tegenspraak met het genoemde verschijnsel dat de inkomens in de landbouw laag zijn. Indien namelijk gecorrigeerd wordt voor medewerkende gezinsleden, die niet als belastingplichtige optreden, dan blijkt bij deze fiscale inkomens in 1960 bijna hetzelfde verschil tussen agrariërs en niet-agrariërs te bestaan als bij het hiervoor vermelde nationaal inkomens per werker (zie figuur). In dit verband kan nog worden gewezen op het merkwaardige verschil tussen ons land en de Verenigde Staten met betrekking tot het inkomens binnen of buiten de landbouw. Naar het oordeel van terzakekundigen zal het nog vele jaren duren voordat in de Verenigde Staten het inkomens in de landbouw even weinig verschilt van dat erbuiten als in ons land momenteel ⁸⁾.

Vier elkaar versterkende oorzaken bewerkstelligden de daling van de agrarische beroepsbevolking.

- afstoot van taken naar industrie en handel;
- kostenverlaging door middel van vervanging van arbeid door kapitaal;
- zuigkracht der niet-agrarische bedrijfstakken onder meer t.a.v. het inkomens;
- de geringe groei van de behoefte aan agrarische produkten per hoofd.

In hoeverre elk van deze oorzaken tot de daling heeft bijgedragen is moeilijk te zeggen. Ongetwijfeld is de zuigkracht van het overige bedrijfsleven steeds zeer belangrijk geweest, zij het gestimuleerd door inkomensverwachtingen en de mogelijkheden de kosten van de agrarische produktie te verlagen.

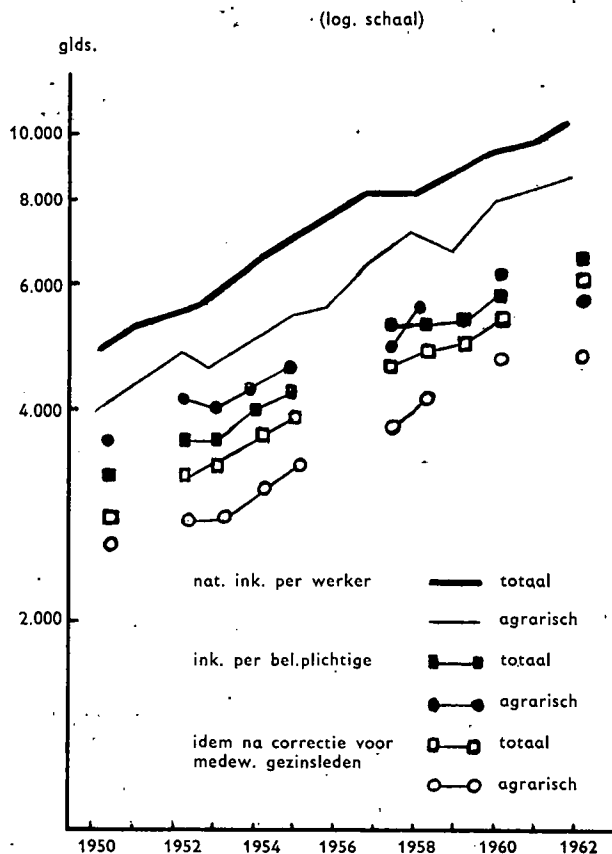
ONTWIKKELING SINDS 1950

De grote daling van het aantal agrarische beroepspersonen na de laatste wereldoorlog ging gepaard met een sterke uitbreiding van de hoeveelheid produkt. Voor de bedrijfstakken binnen de agrarische sector kan dit als volgt worden samengevat:

- veehouderij — meer produkt met minder arbeid
- akkerbouw — evenveel produkt met minder arbeid
- tuinbouw — veel meer produkt met evenveel arbeid
- bosbouw — meer produkt met evenveel arbeid
- visserij — iets meer produkt met minder arbeid.

Bij de in tabel 2 gegeven schatting van de omvang der agrarische beroepsbevolking in 1950, 1955 en 1965 is aangenomen dat tussen 1947 en 1960 en ook nog daarna een steeds voortgaande daling heeft plaatsgevonden, zij het soms vertraagd of versneld. Vertragingen en versnellingen

Inkomens per werker c.q. belastingplichtige

zijn geschat op grond van de veronderstelling dat de ontwikkeling van het arbeidsvolume van vaste arbeidskrachten nauw verband houdt met de ontwikkeling van het aantal agrarische beroepspersonen.

STREEKVERSCHILLEN

Destijds constateerden we dat de agrarische gezinnen betrekkelijk gelijkmatig over het land verspreid zijn ⁹⁾. Slechts in streken met veel tuinbouw was de dichtheid groter en in sommige veehouderijgebieden kleiner dan de gemiddelde dichtheid, terwijl die van akkerbouwgebieden er vlak bij bleef. In enkele industriegebieden en in de mijnstreek was vanwege zgn. „part-time farming” de dichtheid het kleinst. Dit laatste was ook het geval in streken met veel woeste grond. Omdat 80 pCt. van de oppervlakte van ons land tot nu toe voor bos en cultuurgrond bestemd wordt, is de spreiding van de daarbij betrokken bevolking steeds vrij gelijkmatig gebleven, maar de verschillen zijn groter geworden. Dit laatste vooral doordat de hoofdzakelijk in Noord- en Zuid-Holland geconcentreerde tuinbouwarbeid weinig afnam in vergelijking met die in veehouderij en akkerbouw daar en elders in het land.

⁷⁾ R. Tamsma: *Intrigerende inkomens*, Groningen, 3 oktober 1967.

⁸⁾ E. O. Heady: *Roots of the Farm Problem*, Ames 1965.

⁹⁾ G. A. van Houten: „Hoe sterk neemt het aantal agrariërs af?” in *E.-S.B.* van 2 augustus 1961.

(I.M.)

Tussen 1960 en 1963 ontwikkelde het gemiddelde inkomen van alle belastingplichtigen zich in provincies met naar verhouding veel agrariërs relatief gunstig in tegenstelling tot de eraan voorafgaande jaren ¹⁰⁾. Nu waren in 1963 de bedrijfsuitkomsten bij veehouderij en akkerbouw over het algemeen slechter dan in 1960. Gedurende deze drie jaar vertoont het aantal agrariërs in de betrokken provincies dan ook de grootste daling.

De inkomensstijging moet daarom waarschijnlijk geheel aan die bij niet-agrariërs worden toegeschreven.

LEEF TIJDSOPBOUW

Van de mannelijke agrariërs is ook de leeftijdsopbouw in tabel 2 vermeld. Voor zover kan worden nagegaan, is de verandering bij elke leeftijdsklasse voor iedere categorie specifiek. De verdeling over de categorieën personen (bedrijfs hoofden, gezinsleden en loontrekkers) is daarom bepalend voor de wijziging van het aantal in een der leeftijdsklassen.

De vermindering van het aantal jongeren is steeds het sterkst geweest, maar het verschil in dalingstempo met de ouderen werd voortdurend geringer. Dit is zowel te danken aan de ontwikkeling bij de zoons als bij de jeugdige loontrekkers. Door de relatief hoge jeugdlonen zoeken heel wat jongeren tijdelijk hun heil in de landbouw.

De vermindering bij de oudste groep was aanvankelijk veel zwakker dan die bij de middelbare leeftijdsklassen. Na de merkbare invloed van de invoering der A.O.W. is het verschil niet zo groot meer. In de oudste leeftijdsgroep komen naar verhouding veel bedrijfs hoofden voor, waarbij een veel tragere daling optrad dan bij de oudere loontrekkers. De overdracht van de activa is bij een teruglopend aantal bedrijven niet zo gemakkelijk te verwezenlijken.

De loontrekkers van middelbare leeftijd hebben uiteraard niet zoveel kans elders emplooi te vinden, maar in dit opzicht staan ze er vanwege de bedrijfsoverdrachten gunstiger voor dan de bedrijfs hoofden van dezelfde leeftijd. De afvloeiing is evenwel nagenoeg geheel tot de jongeren en de oudsten beperkt; bij de middelbare leeftijd gaat het eigenlijk alleen maar om het niet vervullen van toevallig opgekomen plaatsen.

VROUWELIJKE ARBEIDSKRACHTEN

Het aantal vrouwen met een agrarisch hoofdberoep stond bij de telling van 1947 in een geheel andere verhouding tot dat der mannen dan bij voorgaande beroepstellingen. Tussen 1947 en 1960 verminderde het aantal vrouwen veel sterker dan het aantal mannen. De ontwikkeling van het arbeidsvolume, welke uit de driejaarlijkse arbeidskrachten-tellingen blijkt, zou eerder het tegendeel doen verwachten. Dientengevolge moest ervan worden uitgegaan, dat beide volkstellingen betreffende de vrouwelijke arbeidskrachten voor de schatting van tussentijdse aantallen niet voldoende vergelijkbaar zijn. Gezien het beperkte aantal is daarom afgezien van schattingen van de leeftijdsopbouw van de vrouwen met een agrarisch hoofdberoep.

De aantallen voor de andere jaren dan 1960 zijn mede met behulp van de gegevens over het arbeidsvolume geschat. Vooral in het begin van de jaren vijftig hebben veel vrouwen de landbouw de rug toegekeerd. Zowel echtgenoten als dochters van bedrijfs hoofden waren toen niet bereid langer mee te werken op de boerderij.

¹⁰⁾ C.B.S.: *Inkomensverdeling 1963*, regionale gegevens.

TABEL 2.

Agrarische beroepsbevolking

(inclusief bosbouw en visserij)

	1950	1955	1960	1965	1970	1980
	× 1.000					
Mannen	515	470	406	328	290	252
waarvan						
55 jaar en ouder..	117	113	100	82	72	63
45 t/m 54 jaar ..	87	83	78	64	57	50
35 t/m 44 jaar ..	100	89	76	62	54	47
25 t/m 34 jaar ..	93	88	77	62	55	49
jonger dan 25 jaar	118	97	75	58	50	43
Vrouwen	64	48	41	35	32	28
Totaal	579	518	447	363	322	280
Totaal in pCt. van de gehele beroepsbevolking	15	13	11	8	7	5

Bron: Voor 1960: Volks- en Beroepstelling.
Voor overige jaren: schatting.

VERWACHTINGEN VOOR 1970 EN 1980

Ten aanzien van de produktietechniek zijn er voorlopig bij veehouderij en akkerbouw geen belemmeringen te onderkennen die een vlotte vervanging van arbeid door kapitaal in de weg zouden staan. In de nabije toekomst zal de economische toestand de voornaamste factor zijn die de ontwikkeling van de agrarische werkgelegenheid beïnvloedt. De recente vermindering van de zuigkracht van het overige bedrijfsleven maakt het waarschijnlijk dat de ontwikkeling tot 1970 meer verwantschap zal vertonen met die van vóór 1960 dan met die van de jaren daarna.

Dat de factoren die het zeer complexe afvloeiingspatroon beïnvloeden, zich in de komende tijd anders zullen verhouden dan in het recente verleden, is dus zeer waarschijnlijk. De versnelde daling van het aantal bedrijfs hoofden zal vermoedelijk een geringer effect op de totale ontwikkeling hebben dan de vertraagde daling bij de andere categorieën. Hoewel ongetwijfeld de daling van het aantal agrarische beroeps personen zal voortduren, wordt in verband hiermede verwacht dat de teruggang tot 1970 geringer zal zijn dan in het halve decennium vóór 1965.

Tussen 1970 en 1980 zal het afvloeiingssaldo vermoedelijk opnieuw kleiner uitvallen. Met name zullen de moeilijker te verwezenlijken eigendomsoverdrachten veel zelfstandigen nopen langer in de landbouw te blijven. Behalve wanneer er geheel onverwachte veranderingen plaatsvinden, zal de agrarische beroepsbevolking zich ontwikkelen zoals in tabel 2 is aangegeven.

Het is niet goed denkbaar dat naast de voor wonen, werken, ontspannen en verplaatsen te bestemmen cultuurgrond nog eens tienduizenden ha niet langer voor agrarische doeleinden zouden worden benut. Evenmin is dan reeds algemene toepassing te verwachten van nog te ontdekken revolutionaire technologische vindingen. Weliswaar zullen over een paar jaar de uit planten — en misschien ook de uit mineralen — bereide vleesanalogen reeds geduchte concurrenten van varkens-, kalfs- en kippevlees kunnen zijn, maar gezien de weinige landbouwarbeid hiervoor nodig, is het zeer de vraag of dit merkbaar zal zijn aan het aantal agrarische werkers. Waarschijnlijk zal dus bij een beroepstelling in 1980 tenminste één op de twintig personen een agrarisch hoofdberoep blijken te hebben.

G. A. van Houten

Zuivelpolitiek in de E.E.G.

In *ESB* van 3 april 1968 stelt Ir. B. van Dam in een artikel onder bovenstaande titel, dat

- het gebruik van kalvermelk (met goedkope plantaardige en dierlijke vetten) als *de* oorzaak van het boteroverschot is aan te merken;
- het mager melkpoeder voor kalvermelk gesubsidieerd wordt. Ir. van Dam zou het logisch vinden als dit poeder de volle consumptieprijis zou opbrengen.

Ad a.

Ir. van Dam weet heel goed, dat het zwaartepunt bij de zuivelmoeilijkheden niet bij de kalvermelk ligt, maar dat intendeel de ontwikkeling van de kalvermelk in hoge mate de problemen in de zuivelsector heeft verlicht. Er wordt in zijn artikel wel over de EEG gesproken, maar we bepalen ons eerst maar eens tot Nederland, omdat de heer Van Dam daarmee als voorzitter van het Produktschap voor Zuivel in eerste aanleg te maken heeft, maar ook omdat het boteroverschot in Nederland relatief het grootst is in verhouding tot de hele EEG, en hier de kalvermelk het verst ontwikkeld is.

Vóór er kalvermelk bestond, werden er hooguit per jaar 25.000 kalveren met koemelk gemest. Dit vlees was zo duur, dat er maar een heel kleine markt voor was. Van de toen per jaar geboren ca. 700.000 stierkalveren werden er wel 600.000 direct na de geboorte geslacht. In die tijd (1953) werd per mestkalf 1.000 liter koemelk gevoerd, meer niet. Dat betekende dan 25.000 ton melk met 2½ % vet, want voor deze mesterij werd de „voormelk” gebruikt. In die melk zat dus 625 ton botervet, die nu niet meer door de kalveren wordt geconsumeerd. Alle thans meer dan 25.000 gemeste kalveren tellen niet mee, want die waren er zonder de kalvermelk nooit gekomen. Tot zover de invloed van de mestmelk.

Er zijn geen gedetailleerde cijfers over het verbruik aan kalvermelk voor het opfokken van kalveren. Aangenomen wordt, dat dit 35.000 ton per jaar is, gelijk aan 280.000 ton koemelk. Dit cijfer is echter niet zonder meer te hanteren om te berekenen hoeveel boter dat scheelt. Immers, kunstmelk kost de helft van koemelk en derhalve is de boer er wat royaler mee. Interne berekeningen geven te zien, dat gemiddeld per fokkalf 40 kg kalvermelk (= 320 liter) gebruikt wordt. Zou dat koemelk moeten worden, dan gaat daar 1/3 af (zie aanbeveling „De Schothorst” à 200 liter per kalf). Hooguit zou er dan iets minder dan $\frac{2}{3} \times 280.000$ ton = 180.000 ton melk naar de kalveren gaan. Op-basis van 2½ % vet (voormelk) betekent dit 4.500 ton boter. Samen met de eerdergenoemde 625 ton dus 5.125 ton. Het surplus in Nederland is 15.000 ton of driemaal zoveel. Het is dus duidelijk, dat de kalvermelk niet *de* oorzaak is van het boteroverschot.

Afgezien van deze theoretische benadering behoeft men niet te dromen over terugzetten van de klok. Elke ondernemer moet trachten zo economisch mogelijk te produceren, ook de boer. Indien deze dezelfde resultaten kan bereiken met kunstmatige melk voor de helft van de prijs die koemelk voor hem opbrengt, valt er gewoonweg niet aan te denken om het anders te doen en is elk gefilosofeer over wat eenmaal was, niet realistisch. Nooit kan een oneconomisch terugdraaien van de klok leiden tot een betere economie en dus heeft het hele betoog geen enkel nut.

Wij hebben met beide benen op de grond te staan.

Wij willen de heer Van Dam wel een handje helpen bij het aanwijzen van *de* oorzaak van het botersurplus. Die is gelegen in het nog altijd dwaze afromen van de consumptiemelk om boter te maken, waar geen markt voor is. Als men doodgewoon de koemelk laat zoals deze is, nl. op 3,75 % vet en niet afroomt tot 3 %, dan vloeien er per jaar 1,5 mrd. liter melk met ¾ % meer botervet geruisloos weg en dat betekent 11.250 ton boter minder. Dan blijft er nog maar een surplus van 3.750 ton, dat is 300 gram per inwoner per jaar. Verkoop die dan maar haastig tegen gereduceerde prijs, dan is het hele boterprobleem opgelost. Het is niet moeilijk; het wordt alleen moeilijk gemaakt.

Ad b.

Komen we nu tot het mager melkpoeder. Het mager melkpoeder kon men vóór de kalvermelk er was, aan de straatstenen niet kwijt. De praktijk was destijds, dat het Voedselvoorziening Import Bureau (V.I.B.) de onverkoopbare hoeveelheden overnam en betaalde met f. 80,25 per 100 kg in 1952, f. 91,50 in 1953, f. 83,25 in 1954 en f. 91 in 1960. Na lange tijd opgeslagen te zijn, werd het dan van tijd tot tijd als veevoer verkocht voor even boven de f. 50. Daar gingen af: transport-, opslag- en afslagkosten, huur, assurantie, rente en kosten van denatureren met grasmeeel, zodat de opbrengst met f. 45 per 100 kg hoog geraamd is. Ook tijdens de ontwikkelingsjaren van de kalvermelk was het vaak nog om te huilen. Hier zijn enkele cijfers:

	Productie mager melkpoeder	I.V.Z./V.I.B.-voorraad
1954	33.581 ton	25.000 ton (februari)
1958	47.235 ton	43.000 ton (april)
1959	25.271 ton	26.000 ton (januari)
1961	64.272 ton	33.200 ton (september)

Na 1963 (400 ton) is het overnemen door het V.I.B. afgelopen met uitzondering van één keer een kleine hoeveelheid, wat onnodig is geweest. Wat een geluk, dat er kalvermelk is gekomen.

Nu kan men wel theoretiseren over een hoge consumptieprijis voor mager melkpoeder, maar dan moet er ook voldoende menselijke consumptie zijn en die is al 15 jaar lang slechts ongeveer 5 % van de totale produktie. Dus is het gepraat over het laten betalen van de huidige kunstmatige consumptieprijis (ca. f. 140 à f. 145 per 100 kg) gepraat in de ruimte. De basis is het verbruik voor veevoeder, dat 95 % van de produktie uitmaakt. Die 5 % consumptie tellen helemaal niet mee. Berekenen wij eens, wat op het ogenblik de prijs mag zijn, als mager melkpoeder in varkens- en kippenvoer zou worden verwerkt. Deze is:

35 % dierlijk eiwit uit vismeel à f. 0,75 per kg verhoogd tot f. 0,82 voor melkeiwit, vanwege de hogere verteerbaarheid, maakt.	f. 28,70
50 % melksuiker te berekenen als eiwitvrije zetmeelwaarde à f. 0,39 per kg, maakt	f. 19,50
werkelijke waarde als veevoeder in algemene zin en als er geen kalvermelk zou zijn	f. 48,20

Nogmaals, wat een geluk dat de kalvermelk ontwikkeld is, want in de laatste jaren heeft de prijs van het mager melkpoeder, bestemd voor de kalvermelk, geschommeld tussen f. 120 en f. 130 per 100 kg. Momenteel is er in de EEG een grote overproduktie en ligt de prijs de laatste maanden tussen f. 91 en f. 100. Dat betekent vele jaren 2½ maal de normale waarde en thans nog 2 maal zo hoog

als wanneer er geen kalvermelk zou zijn en het mager melkpoeder in varkens- en pluimveevoeder verwerkt zou moeten worden. Er is geen enkel produkt, dat sedert 1953 een dergelijke prijsprong omhoog gemaakt heeft en dat is uitsluitend te danken aan de kalvermelk. Er worden nu namelijk geen 25.000, maar 650.000 kalveren per jaar gemest, die vóór 1954 vrijwel allémaal nuchter naar het abattoir gingen en helemaal geen zuivelprodukten aten. Deze 650.000 mestkalveren eten met elkaar ruim twee maal zoveel mager melkpoeder op als er in heel Nederland gemaakt wordt en bovendien een enorme hoeveelheid dierlijk vet, waar anders ook al haast geen markt voor is. Een medaille heeft altijd twee kanten.

De prijs, die het mager melkpoeder voor de kalvermelk opbrengt, is reeds zeer hoog en het schermen met optrekken tot het peil voor menselijke consumptie is volkomen wereldvreemd. Het zou betekenen het kapotmaken van de kalvermesterij en terugvallen op de 25.000 stuks mestkalveren van vóór 1954 en weer slachten van de nuchtere kalveren. Dan kan de heer Van Dam zijn melkpoeder voor de werkelijke veevoederprijs van f. 48,20 verkopen en zijn bureau uitbreiden met personeel voor hernieuwde opslag- en denaturatieregelingen.

Maar nu het mooiste. Er is momenteel, ondanks de enorme vlucht van de kalvermesterij, toch teveel mager melkpoeder (in de EEG). Het laatste, dat er dus gedaan moet worden, is zorgen, dat er minder kalveren worden gemest, door het voer veel te duur te maken. Met dat surplus weet men in de EEG geen raad en dat moet geëxporteerd worden buiten de EEG. Nederland heeft geen surplus, want het verbruik is veel groter dan de produktie. Als men in Nederland dus verstandig handelt en op tijd verkoopt, is er geen pijn. Maar dat gebeurt niet en er is wel een melkpoedervoorraad. Daarom doet Nederland mee met de export en zo lopen er op het ogenblik offertes voor 500 ton voor export tegen f. 120 per 100 kg minus een subsidie van f. 90, zodat dit poeder netto f. 30 per 100 kg gaat opbrengen. Daar zijn we dan blij mee, omdat we dan exporteren kunnen, maar voor de kalvermelk in het eigen land zou de prijs naar de theoretische consumptieprijs van f. 140 à f. 145 moeten, want anders subsidiëren wij de kalvermelk. Het is in werkelijkheid nog veel dwazer, want op dezelfde tijd, dat we graag voor f. 30 netto exporteren, importeren we Duits mager melkpoeder tegen ca. f. 100 en neemt de regering in Nederland 12.500 ton uit de markt bij inschrijving tegen prijzen boven de f. 120 om deze hoeveelheid aan ontwikkelingslanden te schenken. En dat in een land, waar het verbruik twee maal zo groot is als de produktie. Wie het vatten kan, die vatte het.

Conclusie: Ir. van Dam heeft in zijn artikel een vreemde voorstelling van zaken gegeven. Kennelijk moesten er stokken worden gevonden om honden te slaan ter camouflage van het falen van het in ons land gevoerde zuivelbeleid.

W. A. Pesch
Dir. DENKAVIT N.V.
Voorthuizen

Naschrift

Het lijkt geen twijfel, dat de bereiding van kunstmelkvoeders, waarvan mager melkpoeder een belangrijk bestanddeel vormt, in Nederland op een hoog peil staat. Voor wat de voorziening met deze grondstof betreft, kan de industrie die zich hier te lande met de bereiding van deze veevoeders bezighoudt putten uit de nationale produktie en uit import.

Gedurende de jaren 1963 tot en met 1967 bedroeg de nationale produktie van mager melkpoeder gemiddeld 63.500 ton per jaar, terwijl de gemiddelde netto import per jaar 82.500 ton beliep. Voor de valorisatie van de in Nederland gewonnen melk is de betekenis van de kunstmelkvoederindustrie derhalve aanzienlijk minder dan met haar produktie-omvang overeenkomt.

Voor een kritische kanttekening bij mijn beschouwing over de zuivelpolitiek in de EEG is de ontwikkeling van de kunstmelkvoederindustrie hier te lande echter nauwelijks relevant. Het kan evenwel zijn nut hebben nog in het kort in te gaan op bovenstaand betoog, dat mijns inziens al te zeer is toegespitst op de Nederlandse kunstmelkvoederindustrie als koopster van mager melkpoeder.

Waar het in wezen om gaat is de vraag in hoeverre het verantwoord is in het kader van het gemeenschappelijk zuivelbeleid voor de zes Lidstaten voort te gaan met een kostbare subsidiëring van mager melkpoeder, dat bestemd wordt voor veevoederdoeleinden. De voordelen hiervan worden buiten de zuivelsector genoten, terwijl de nadelen op de zuivelsector drukken en de financiële lasten ervan gewoonlijk aan deze sector worden toegeschreven. Ten aanzien van de nadelen stelde ik onder meer, dat de kunstmelkvoeders zowel door het gebruik van goedkope plantaardige en dierlijke vetten als door het subsidiëren van het melkeiwit in een uiterst gunstige concurrentiepositie zijn geplaatst ten opzichte van de volle melk.

Blijkens het rapport van de Europese Commissie aan de Raad van Ministers van 22 januari 1968 heeft de produktie van kunstmelkvoeders ($\times 1.000$ ton) in de EEG zich tussen 1960 en 1967 als volgt ontwikkeld:

	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967
kunstmelkvoeder- produktie	123	216	293	380	634	745	946	1.100
aandeel mager melkpoeder (65 %)	80	140	190	247	412	484	615	715
door andere dier- lijke en plant- aardige vetten vervangen melk- vet (15%)	18	32	44	57	95	112	142	165

De in mijn beschouwing over de zuivelpolitiek in de EEG opgenomen tabel 3 (op blz. 306 van *ESB* van 3 april jl.) geeft een indicatie van de verschuiving, welke zich in het patroon van de voor veevoeder bestemde melk in de EEG gedurende bovenstaande reeks van jaren ten gunste van het kunstmelkvoeder heeft voltrokken. Het is mijns inziens niet aan twijfel onderhevig, dat de subsidiëring van het magere melkpoeder alsmede de verliezen die, als gevolg van het ontbreken van adequate marktordenende maatregelen, door de melkveehouderij werden en worden geleden op het magere melkpoeder dat voor veevoederdoeleinden wordt bestemd, op deze ontwikkeling van invloed zijn geweest.

In de jaren 1965 tot en met 1967, gedurende welke in de EEG gestreefd werd naar de geleidelijke totstandbrenging van een gemeenschappelijke zuivelpolitiek, is, zoals uit bovenstaande tabel blijkt, in totaal 134.000 ton melkvet meer door andere dierlijke en plantaardige vetten vervangen dan op basis van de in 1964 bereikte omvang van de bereiding van kunstmelkvoeders het geval zou zijn geweest. Dit is het equivalent van 160.000 ton boter, zijnde de botervoorraad waarover de zes Lidstaten per 1 april jl. beschikten en waarvan de afzet niet weinig hoofdbrekens kost.

Ir. B. van Dam

Dudley Dillard: *Economic Development of the North Atlantic Community*. Prentice Hall International, Londen 1967, 747 blz., 80 sh.

Dillard's jongste pennevrucht telt 747 (zevenhonderdzevenenveertig) bladzijden. Met band, kافت en al op de huishoudweegschaal gelegd, bereikt het boek op 47 gram na 1½ kg. Dat ligt zwaar in het handje! De probleemstelling door Dillard aan deze 747 (zevenhonderdzevenenveertig) bladzijden ten grondslag gelegd, lijkt veel te vergoeden. Geen conventioneel handboek immers, maar een studie der economische geschiedenis waarin: 1. de Europese en Amerikaanse huishoudingen in hun evolutie worden beschouwd als twee nauw verbonden fasen van een gemeenschappelijke ontwikkeling, en 2. de economische analyse op meer uitgebreide wijze wordt toegepast dan gebruikelijk is.

Deze aanpak roept hoge verwachtingen op, al doet „twee nauw verbonden fasen van een gemeenschappelijke ontwikkeling” tamelijk duister aan. Men moet er blijkbaar onder verstaan, dat de beide huishoudingen over hetzelfde economische systeem beschikken. Op zichzelf genomen niet onjuist natuurlijk, maar een wat harder criterium, toetsbaar aan de hand van kwantitatieve gegevens, zou niet hebben misstaan omdat met name wordt gesproken van *ontwikkeling*. Nu blijkt de overeenkomst vooral te slaan op institutionele zaken als bedrijfsorganisatie, vakbeweging, bankwezen, eigendomsrechten e.d. Wat blijkt voorts? Dat er verschillen bestaan tussen Amerikaanse en Europese instituties, ja zelfs tussen Europese instituties onderling. Inderdaad is het Amerikaanse bankwezen het Europese niet, evenmin als het Engelse het Duitse is. Ontwikkeling, structuur, doelstelling en aard der vakbeweging lopen trouwens ook aardig uiteen. En ten slotte kost het geen moeite bepaalde Westerse instituten ook elders te vinden. Westerse ideeën en instituties zijn immers over de gehele aardbol uitgezwermd. Waarom neemt Dillard trouwens in een studie van de Noordatlantische gemeenschap een hoofdstuk over de Russische economische ontwikkeling op? Dat lijkt niet zeer evenwichtig. En hoezeer verschillen de Verenigde Staten wat de reële eigendomsverhoudingen betreft niet van Europa, omdat feodaliteit en gildensysteem er

nooit wortel konden schieten. Gemeenschappelijke ontwikkeling? Misschien. Maar het tegendeel laat zich ook betogen!

Dillard's aanpak van de problematiek is trouwens weinig geschikt om de overeenkomsten in de ontwikkeling markant tot uiting te brengen. Hij heeft zijn stof, vooral met ingang van de 18e eeuw, zodanig ingedeeld, dat in feite de geschiedenis per land — in hoofdzaak slechts vier: Engeland, Duitsland, Frankrijk en de Verenigde Staten; de rest doet er blijkbaar niet zoveel toe — wordt besproken. Dat is een zeer conventionele benaderingswijze. Gegeven zijn doel zou een andere methode de voorkeur hebben verdiend: als de overeenkomst zich instituutsgewijs openbaart, moet zij ook instituutsgewijs tot uitdrukking worden gebracht. Het resultaat van Dillard's methode is nu, dat men toch vooral wordt getroffen door de verschillen, niet alleen wat instituties betreft, maar vooral ook wat aard en tempo van economische expansie of groei betreft. Een onevenwichtige behandeling van de stof vloeide daaruit voort. Dillard's „hindsight” brengt hem, aan het einde der middeleeuwen gekomen, al tot de „foresight”, dat straks in de 18e eeuw de industriële revolutie in Engeland zal losbarsten. Een sterke draad van zijn betoog in de eerste 200 (tweehonderd) bladzijden komt er op neer, dat deze revolutie niet meer was dan het logische resultaat van de gang van zaken. Het kan zijn. Maar dan doet het toch wat, mager aan als men ziet dat die befaamde revolutie in 21 bladzijden wordt afgedaan. En dat terwijl hij er vervolgens 20 bladzijden voor over heeft, de betrekkelijk onbelangrijke vraag te beantwoorden waarom Frankrijk in de 19e eeuw minder snel groeide dan zijn „rivalen”. De snelle en voor de Europese- en wereldgeschiedenis zo belangrijke Duitse industrialisatie moet het daarentegen weer met 12 bladzijden stellen. Soms wordt het verschil in economische ontwikkeling door hem wel erg simplistisch verklaard. Voorbeeld: het gildewezen remt de economische ontwikkeling. Frankrijk bezat een krachtig gildewezen en dus... Duitsland bezat ook een gildewezen, maar dat was minder krachtig

dan het Franse, daarentegen krachtiger dan het Engelse en dus... De vraag rijst of het juist is de gilden uitsluitend als rem te beschouwen. Bovendien: legden de Engelse gilden niet vroeger het loodje dan de andere, juist dank zij het feit der Engelse economische expansie?

Het moet gezegd worden, dat Dillard onvoldoende is geslaagd het eerste punt van zijn doel- en probleemstelling gestalte te geven. Wat betreft de toepassing van de theoretisch-economische analyse blijkt het resultaat nog meer tegen te vallen. Van een integrale toepassing is geen sprake. Met wisselend succes worden soms bepaalde aan de theorie ontleende concepties als „opportunity cost” benut voor de beschrijving — veeleer nog dan de verklaring — van bepaalde economische verschijnselen. De eerlijkheid gebiedt te zeggen, dat men gegeven de stand der economische geschiedenis, ook niet veel meer had kunnen verwachten. Toch kan men het zulk een groot kenner van Keynes als Dillard verwijten, dat hij pretendeert diens geaggregeerde, macro-economische variabelen centraal in de aandacht te hebben geplaatst. Een der belangrijkste variabelen — door Dillard in de desbetreffende opsomming zelfs niet vermeld, de werkgelegenheid, komt bijvoorbeeld pas op bladzijde 686 voor het eerst aan de orde om weldra weer uit het bestek te verdwijnen. De andere variabelen staan er wel, maar niet centraal.

Ten slotte moet worden gezegd, dat Dillard bepaalde controversiële punten niet of nauwelijks aanroert. Was de 17e eeuw een periode van crisis? Menig historicus breekt er zijn hoofd over, maar Dillard zwijgt. De belangrijke controverse tussen Tawney, Trevor-Roper en Hexter over de Engelse middenklasse wordt in een onbelangrijke voetnoot weggestipt, waarbij de scherpzinnige Hexter zelfs niet wordt genoemd. De discussie over de aard van het mercantilisme vindt bij Dillard nauwelijks weerklank. De meningsverschillen over de sociale effecten der industriële revolutie in Engeland lossen zich bij Dillard op in de platitude, dat zij kapitaal scheidde van arbeid en de klok het symbool werd van de regelmatige arbeid. De verrassend nieuwe — maar daarom nog niet per se juiste — inzichten van de Amerikaanse „New Economic History” met betrekking

Geld- en kapitaalmarkt

GELDMARKT

In de op 20 mei eindigende week hebben de banken hun kassen op ongeveer het minimumpeil gehandhaafd. Dit heeft meegebracht, dat de omvangrijke middenstroom, die de Schatkist heeft verlaten — grotendeel bepaald door de maandelijke uitkering van de Staat aan de lagere overheid — gebruikt kon worden om de tot f. 368 mln. opgelopen rekening-courantschuld aan de Nederlandsche Bank tot f. 105 mln. te verlagen. Tezeldertijd is de netto goud- en deviezenpositie van de centrale bank met f. 78 mln. gedaald, hetgeen ook waarschijnlijk een aanslag op de kasliquiditeit der banken heeft betekend.

De liquiditeitspositie der banken op 20 mei vormt niet zo'n sterk uitgangspunt voor de drainering, die de naderende mei-ultimo zal teweegbrengen, al wordt er op gewezen, dat het Rijk voor enkele buitengewone betalingen staat, zoals de uitkering van vakantiegelden. In de afgelopen week is er reeds enige tekening gekomen in het krachtenspel, blijkend uit een verhoging van de daggeldrente op 24 mei van 4% tot 4½%. De verkrappende factoren hebben klaarblijkelijk de overhand gehad.

KAPITAALMARKT

De besparingen van de traditionele spaarbanken hebben zich in het eerste kwartaal van 1968 op een hoog niveau bewogen, zoals uit onderstaande cijfers (in f. mln.) blijkt:

	Eerste kwartaal 1967	Eerste kwartaal 1968
Rijkspostspaarbank	39	112
Algemene spaarbanken	118	133
Boerenleenbanken	137	150
Totaal	293	396

Alle categorieën hebben tot de stijging bijgedragen, in het bijzonder de R.P.S., waar het bedrag van het spaarverschil met f. 73 mln. omhoog is gegaan. Het aanbod van deze spaarinstellingen op de kapitaalmarkt omvat echter slechts ruwweg een kwart van het totale binnenlandse aanbod. Wanneer men het cijfer stelt tegenover de totale financieringsbehoefte, waarbij de netto-investeringen in vaste activa per jaar thans f. 14 mrd. bedragen, dan ziet men dat uit de besparingen via spaarbanken geen conclusies mogen worden getrokken ten aanzien van de situatie op de kapitaalmarkt.

tot spoorwegaanleg en slavernij in de Verenigde Staten tijdens de 19e eeuw worden nagenoeg doodgezwegen. Cobans ontdekking van de gecompliceerde sociale structuur van het 18e eeuwse Frankrijk, die afbreuk doet aan de geijkte, eenvoudige voorstelling der drie-standenmaatschappij, heeft geen spoor nagelaten in Dillards werk. Maar misschien is dit teveel gevraagd. Misschien zou het oordeel van de

recensent veel gunstiger zijn uitvallen als Dillard zich een minder ambitieus doel had gesteld. Want als conventioneel handboek, waarin zeer veel van de beschikbare kennis op overzichtelijke wijze geordend is, getuigt het in ieder geval van zijn grote eruditie en vermogen tot helder formuleren.

De vraag is alleen of er werkelijk behoefte bestaat aan zulk een werk:

De beurswaarde-index van de op de Amsterdamse beurs genoteerde gewone aandelen van Nederlandse n.v.'s (gemiddelde 1953 = 100) heeft na december 1967 (gemiddelde 374,7) in januari een daling laten zien (364,5), doch daarna heeft van maand tot maand een stijging plaatsgehad (april: 406,7). Niettegenstaande de thans allerwege gepubliceerde bedrijfsresultaten over 1967 merendeels gunstig zijn en ook de conjuncturele vooruitzichten met een zeker optimisme worden gewaardeerd, werkt het bedrijfsleven in een kader met zoveel politieke onrust en onzekerheid, dat het begrijpelijk is dat de beleggers grotere terughoudendheid aan de dag leggen, naarmate het koersniveau op hoger peil komt. Het is dan ook de vraag of het gemiddelde van mei op veel hoger peil zal liggen dan dat van april. Het algemeen A.N.P.-C.B.S.-koersgemiddelde stond 29 april op 398, steeg in de eerste week van mei nog tot 414, doch tenderde daarna tot daling. Op 24 mei was de stand 406.

KOERSSTAAT

Indexcijfers aandelen (1953 = 100)	29 dec. 1967	H. & L. 1968	17 mei 1968	24 mei 1968
Algemeen	374	414 — 359	408	406
Internationale concerns	514	611 — 495	599	594
Industrie	357	360 — 341	357	357
Scheepvaart	109	113 — 107	109	107
Banken en verzekering	185	201 — 179	198	197
Handel enz.	168	171 — 160	170	167

Bron: A.N.P.-C.B.S., Prijscourant.

Aandelenkoersen a)

Kon. Petroleum	f. 155,60	f. 169,45	f. 167,30
Philips	f. 127,40	f. 139,45	f. 139,20
Unilever, cert.	f. 108,40	f. 132,80	f. 134,65
Zout-Organon	f. 160	f. 174.	f. 172
Hoogovens, n.r.c.	f. 125,40	f. 118,50	f. 117,20
A.K.U.	f. 66	f. 85,25	f. 83,35
AMRO-Bank	f. 47,20	f. 48,80	f. 49
Nat. Nederlanden	619	704½	700½
K.L.M.	f. 276	f. 203	f. 199
Robeco	f. 228,40	f. 237,40	f. 235,70

New York

Dow Jones Industrials	905	899	895
-----------------------------	-----	-----	-----

Restestand

Langlopende staatsobligaties b)	6,27	6,41	6,43
Aandelen: internationalen b) ..	4,0	3,9 c)	-
lokalen b)	4,2	4,3 c)	-
Disconto driemaands schatkist- papier	4½	4½	4½

a) Aangepast voor kapitaalwijzigingen.

b) Bron: Amsterdam-Rotterdam Bank.

c) 29 april 1968.

Prof. Dr. C. D. Jongman

VERENIGING VAN NEDERLANDSE GEMEENTEN

Bij de afdeling sociaal-geografisch en bestuurskundig onderzoek van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten is plaats voor een

SOCIAAL-GEOGRAAF

De werkzaamheden bestaan uit het in teamverband, verrichten van onderzoeken ten dienste van integrale planning en ruimtelijke ordening op regionaal en lokaal niveau.

Salarisgrenzen: van f 1170,- tot f 2081,- per maand.

Vakantietoeslag 6 procent.

Premie A.O.W. en A.W.W. komt voor rekening van de Vereniging.

Sollicitaties binnen 14 dagen te richten aan de directie van bovengenoemde Vereniging, Paleisstraat 5, 's-Gravenhage.

Bij het studiebureau van de
N.V. BANK VOOR NEDERLANDSCHE GEMEENTEN,
tevens studiebureau van het
CENTRE INTERNATIONAL POUR LE CREDIT COMMUNAL,

bestaat de mogelijkheid tot plaatsing van een praktisch ingestelde

gevorderde wetenschappelijke medewerker

welke, nadat zijn geschiktheid daartoe gebleken is, op korte termijn kan worden aangesteld tot

CHEF VAN HET STUDIEBUREAU

Het studiebureau houdt zich o.a. bezig met onderzoeken en publikaties op financieel-economisch terrein, in het bijzonder verband houdende met de overheidsfinanciën.

Zij, die voor deze functie in aanmerking wensen te komen, dienen het doctoraal examen in de economische wetenschappen met goed gevolg te hebben afgelegd en te beschikken over :

- wetenschappelijk gerichte creativiteit, welke aangetoond kan worden met behulp van verichte publikaties of andere zelfstandig tot stand gebrachte geschriften;
- leidinggevende kwaliteiten;
- een behoorlijke kennis van de moderne talen;
- praktijkervaring.

Aanvangssalaris :

mede afhankelijk van reeds opgedane ervaring en aantoonbare prestaties, doch in ieder geval in overeenstemming met de betekenis van de te vervullen functie.

Pensioenregeling :

gelijk aan die voor rijksambtenaren.

Ziektekostenverzekering :

I.Z.A.

Sollicitaties, welke vertrouwelijk zullen worden behandeld, te richten aan de directeur der Bank, Lange Vijverberg 10 te 's-Gravenhage.

Telkens en telkens blijkt ons weer hoezeer de nog steeds groeiende lezerskring van onze uitgave

deze wegwijzer, speciaal voor de particuliere belegger, wat inhoud, actualiteit en objectiviteit betreft, waardeert.

Dit heeft vele redenen : het bevat wekelijks :

- 1e Interessante (hoofd)artikelen, die steeds actuele onderwerpen deskundig behandelen.
- 2e Een uitvoerig en levendig, bijna dynamisch geschreven beursoverzicht, de stemming goed weergevend.
- 3e Een chronique scandaleuse, fair en onderhoudend geschreven en uiteraard zonder sensatie.
- 4e Een leerzame vragenrubriek, adviezen voor velen inhoudend.
- 5e Gegevens omtrent vele fondsen (ook van incurante) telkens wanneer hieromtrent iets te melden valt.

Wij zenden u op uw verzoek gaarne gratis een 2-tal proefnummers ter kennismaking.

Administratie Bel-Bel, Postbus 42, Schiedam.

Naar Friesland gaan was voor mij 'n concessie,

maar nu...

*De heer C. Bogerd van de N.V. Optische Industrie
"De Oude Delft" te Leeuwarden.*

"Van afkomst ben ik een volbloed Randstad-mens. Tegen het leven in Friesland heb ik eerst flink opgezien. Mijn vrouw nog meer. Maar nu zouden wij geen van tweeën meer weg willen."

"Waarom? Omdat wij ons hier thuisvoelen. Omdat hier in Friesland een weldadige rust heerst. Men heeft tijd voor je. Stadsbussen stoppen hier soms nog tussen de haltes om je op te pikken. In de winkel is tijd voor een praatje. En dan: wij hebben hier een fijn huis en prettige kennissen - Friese kennissen."

"Er zijn veel fabels over Friesland. Friesland als land van alleen maar water en weiland. Of: het enige produkt van Friesland is melk, boter en kaas. Maar dat is allemaal vreselijk eenzijdig. Friesland is een normale provincie, waar je heel normaal kan leven."

"Waarom De Oude Delft hier een vestiging heeft neergezet? Omdat wij ons niet door vooroordelen hebben laten leiden

en ons ook in Friesland zijn komen oriënteren toen er in Delft geen expansieruimte meer was. Omdat er hier in zeer korte tijd een industriehal gereed stond. En niet te vergeten: om de ruime subsidie die de sprong financieel erg aantrekkelijk maakte."

"Wij werken hier met 200 man, waarvan 190 Friezen. Men werkt hier prettig en ijverig. Wat mij opvalt is het grote rechtvaardigheidsgevoel van de mensen. Wij hebben zeer positieve ervaringen met vrouwelijke arbeidskrachten die hier optiek monteren. Heel fijn, secuur werk."

"Leeuwarden is een grote gemeente. Maar ook als kleine industrie heb je zo toegang tot het gemeentebestuur. Daar kan men in het Westen een voorbeeld aan nemen. Ik zou iedereen die aan overplaatsing of vestiging denkt, aanraden: kom zeker ook in Friesland kijken. En praat eens met mensen die er al zitten."

Volledig interview en documentatie over Friesland te verkrijgen bij de Industrialisatieraad der Friese kernen, Sophialaan 1, Leeuwarden. Telefoon: (05100) 281 44/281 45

Bouwrijpe grond - tot 25% subsidie op grond, gebouwen, installaties en machines - snelle water- en wegverbindingen - dat bieden de volgende Friese plaatsen: Bergum - Dokkum - Drachten - Harlingen - Heerenveen - Kootstertille - Leeuwarden - Lemmer - Oosterwolde - Sneek - Wolvega.

Friesland is zo totaal anders dan men denkt

Gecombineerde maandstaat Algemene Bank Nederland N.V. en Hollandsche Bank-Unie N.V.

	30 april 1968	31 maart 1968
Kas, kassiers en daggeldleningen . . .	f 496.296.000	f 544.385.000
Nederlands schatkistpapier	f 1.341.716.000	f 1.310.151.000
Ander overheidspapier	f 955.367.000	f 909.986.000
Wissels	f 673.192.000	f 675.402.000
Bankiers in binnen- en buitenland . . .	f 1.528.476.000	f 1.429.052.000
Effecten en syndicaten	f 266.192.000	f 279.090.000
Voorschotten tegen effecten	f 273.996.000	f 274.840.000
Debiteuren	f 3.670.790.000	f 4.862.192.000
Kredieten op middell. termijn	f 1.211.876.000	f — — — —
Deelnemingen (incl. voorschotten) . . .	f 26.827.000	f 28.154.000
Gebouwen	f 192.557.000	f 193.382.000
	f 10.637.285.000	f 10.506.634.000

	30 april 1968	31 maart 1968
Kapitaal	f 174.030.000	f 174.030.000
Reserves	f 223.000.000	f 218.000.000
Waarderingsreserve gebouwen	f 100.000.000	f 100.000.000
6½% converteerbare obligatielening	f 43.500.000	f — — —
Leningen	f 153.443.000	f 145.830.000
Deposito's op termijn	f 3.920.660.000	f 3.643.510.000
Spaargelden	f 1.528.303.000	f 1.498.333.000
Crediteuren	f 4.338.529.000	f 4.519.475.000
Geaccepteerde wissels	f 62.302.000	f 67.180.000
Overlopende saldi en andere rekeningen	f 93.518.000	f 140.276.000
	f 10.637.285.000	f 10.506.634.000

Algemene Bank Nederland N.V.

Levensverzekering- maatschappij n.v. Rotterdamse Verzekering-Societeit RVS

vraagt voor de stafafdeling Verkoop-
bevordering (Marketing) een

marktonderzoeker

Voor deze functie bewegen de
werkzaamheden zich op het terrein
van **research en analyse** ;
zij omvatten :

- zelfstandig en met initiatief be-
werken van bestaand intern en
extern bronnenmateriaal
- na inwerkperiode zelf opzetten en
entameren van onderzoeken
op sociaal-economisch gebied
- bijhouden van interne statistieken
- rapporteren

Vereist wordt tenminste H.B.S.-B/
Gymn.-B en kandidaats of bacca-
laureaats economie of vergelijkbare
opleiding ; bij voorkeur enige jaren
researchervaring. Commercieel in-
zicht.

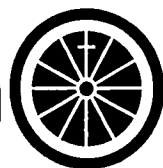
Leeftijd 24-29 jaar.

Deze functie wordt goed gehono-
reerd en biedt prima toekomst-
mogelijkheden.

Belangstellenden wordt verzocht hun eigen-
handig geschreven sollicitatie onder vermelding
"EMO" te richten aan de afd. Personeelszaken,
RVS, Westerstraat 3, Rotterdam-2.

gemeente

wageningen

Burgemeester en wethouders roepen in verband met een door te
voeren reorganisatie ter gemeente-secretarie sollicitanten op voor de
te vervullen (nieuwe) functie van

Hoofd van de afdeling „Algemene Dienst“

in een van de volgende rangen, al naar gelang van bekwaamheid.
Hoofdcommies, hoofdcommies A of referendaris.

Salaris : hoofdcommies f 1325,— tot f 1577,— per maand;
hoofdcommies A f 1445,— tot f 1743,— per maand;
referendaris f 1743,— tot f 2009,— per maand.

Taak van de afdeling o.a. :

- ★ het verrichten van kabinetwerkzaamheden van de burge-
meester en van de secretaris (koninklijke onderscheidingen;
representatie); bijzondere opdrachten, waaronder het redige-
ren van verordeningen, het samenstellen van beleids-
nota's; gemeentelijk jaarverslag;
- ★ verrichten van taken liggende op het terrein van de open-
bare orde en veiligheid (politie als orgaan, brandweer,
bescherming bevolking, civiele verdediging, evacuatie);
- ★ behandeling van culturele aangelegenheden in ruime zin;
onderhoud en leggen van contacten met verenigingsleven.

Vereisten :

middelbare schoolopleiding of daarmee gelijk te stellen
opleiding, G.A.-I, G.A.-II en/of G.F. of andere voor ver-
vulling van de functie van belang zijnde opleiding (jurist
of socioloog). Bekendheid met de administratieve en
financiële aspecten van overheidsbeleid en culturele en/of
journalistieke belangstelling strekken tot aanbeveling.

De bij de overheid gebruikelijke rechtspositieregelingen zijn van
toepassing.

Voor passende woonruimte wordt zo veel mogelijk medewerking
verleend.

Met de pen geschreven sollicitaties met uitvoerige inlichtingen
binnen 10 dagen na het verschijnen van deze oproep, te richten aan
burgemeester en wethouders.

Bij IBM spreekt u over computers met een expert op uw gebied

Montagehal Bruynzeel Keukens N.V.

**Twee produktie-experts praten over computers:
De één is van uw bedrijf. De ander van IBM.**

Het is bij IBM niet genoeg dat een IBM adviseur alles van computers weet. Hij moet ook alles van uw bedrijfstak weten. Daarom kennen onze specialisten die de contacten met fabricage- en assemblagebedrijven onderhouden uw bedrijf: zij praten met verstand van zaken over voorraad-

beheer, produktiebesturing, kwaliteitscontrole, loon- en materiaalverantwoording, technisch rekenwerk. Zij kennen de voetangels en klemmen uit de praktijk- en de oplossingen: zij beschikken over praktijkervaring in Nederland en daarbuiten.

Het IBM service-pakket:

Specialisten-op-uw-gebied

IBM adviseurs voor specifieke bedrijfstakken benaderen uw problemen met de praktische ervaring van vele in Nederland geplaatste systemen. Ze spreken uw taal. In alle opzichten.

Computers per uur te huur

10 IBM Service Bureaus - nooit verder weg dan 1 uur rijden - bieden kleinere bedrijven geautomatiseerde administratie 'buiten de deur'. Het IBM Rekencentrum Rijswijk kunt u inschakelen voor grote technische en wetenschappelijke problemen.

Wereldwijde programmabibliotheek

Ergens ter wereld hebben wij een soortgelijk probleem als het uwe waarschijnlijk al opgelost. IBM klanten beschikken kosteloos over de programmabibliotheek afkomstig uit 100 IBM landen.

Tijdsparend Voorbereidingscentrum

In het Voorbereidingscentrum kunt u - voordat uw 360/20 of 1130 geïnstalleerd is - onder deskundige leiding uw programma's voorbereiden, schrijven en daarna proefdraaien op een zelfde machine. Een unieke service.

Uw personeel wordt opgeleid

In het IBM Opleidingscentrum (2500 cursisten in 1967) wordt uw personeel opgeleid voor de bediening en programmering van informatieverwerkende systemen.

IBM

**PROVINCIALE PLANOLOGISCHE DIENST
IN ZUID-HOLLAND**

Bij de afdeling **ONDERZOEK** van de Provinciale Planologische Dienst in Zuid-Holland wordt een kleine groep belast met de bestudering van de economische aspecten van de ruimtelijke ordening en de coördinatie van het economisch onderzoek ten behoeve van regionale plannen. Bij deze groep kan geplaatst worden een **jonge, academisch gevormde**

ECONOOM

die bij voorkeur over enige ervaring in bovengenoemde werkzaamheden beschikt. Hij, die deze functie zou willen vervullen, kan zich schriftelijk met een sollicitatie of een verzoek om een oriënterend gesprek wenden tot de hoofd-directeur van de Provinciale Planologische Dienst, Koningskade 2, Den Haag. In beide gevallen is het verstrekken van persoonlijke gegevens en inlichtingen over opleiding en belangstellingsfeer gewenst.

Vraag eens proefnummers aan
voor uw kennissen
die „E.-S.B.” nog niet kennen

Op het bureau van de
NEDERLANDSE CONSUMENTENBOND
kan geplaatst worden een

ECONOOM

(liefst met statistische specialisatie)

of

JURIST

(met economie als doctoraalvak)

voor onderzoeken op het gebied van de dienstensector, leverings- en garantiebepalingen, marktverhoudingen, de rechtspositie van de consument, etc.

Van gegadigden wordt na een inwerkperiode verlangd, dat zij over een breed terrein van onderwerpen gerichte onderzoeken zelfstandig kunnen opzetten en uitwerken. Stylistische bekwaamheden strekken tot aanbeveling.

Zowel ervaren onderzoekers als pas afgestudeerden kunnen voor deze vacature in aanmerking komen, aangezien opdrachten en honorering aan de capaciteiten van de te benoemen functionaris kunnen worden aangepast.

Sollicitaties te richten aan de directeur van het bureau, 1e Sweelinckstraat 16, 's-Gravenhage. S.v.p. op enveloppe „soll” vermelden.

*Voor
reclame*

kan men
te veel
en ook
te weinig
uitgeven

De meeste mislukkingen
zijn vaak het
gevolg van het laatste

VEG-GASINSTITUUT

RIJSWIJK (Z.H.)

VEG-Gasinstituut, het overkoepelend orgaan van de gasdistributiebedrijven in Nederland, maakt door de introductie van het aardgas een snelle expansie - in omvang en diversiteit van taken - door. Daar de economische en commerciële aspecten in toenemende mate onze aandacht vragen, zoeken wij contact met een

bedrijfseconoom

die, rechtstreeks ressorterend onder de economisch directeur, de exploitatie van gasbedrijven zal analyseren. Daartoe zal hij in staat moeten zijn ook grote en complexe administraties door te lichten.

Voor deze nieuwe functie, die eisen stelt aan het persoonlijke initiatief, denken wij aan een accountant of vergevorderd assistent-accountant met ruime ervaring.

Eigenhandig geschreven brieven met volledige gegevens, waarbij ingesloten een recente pasfoto, kunt u onder nr. EZ 112 richten aan de directie van het VEG-Gasinstituut, Treubstraat 17, Rijswijk Z.H.

De Verenigde Nederlandse Uitgeversbedrijven N.V. te Aerdenhout, houdstermaatschappij van een aantal belangrijke uitgeverijen en drukkerijen, die zich bewegen op het gebied van de tijdschriften-, boeken- en dagbladenvervaardiging en -exploitatie, vragen ter assistentie van de Raad van Bestuur

een financieel-economisch deskundige

Na een succesvolle inwerkperiode ligt benoeming tot financieel adjunct-directeur in de bedoeling, of bij antecedenten die daar aanleiding toe geven tot

directeur financiële zaken

Deze functionaris heeft tot taak om onder rechtstreekse verantwoordelijkheid aan de Raad van Bestuur te werken aan de beoordelingen van financieel-economische gegevens, alsmede aan de voorbereiding van beleidsbeslissingen door zich daarbij speciaal te richten op de financiële consequenties daarvan.

Onder meer zal hij met gedetailleerde vakkennis de volgende werkzaamheden dienen te verrichten, resp. daarover de dagelijkse leiding dienen uit te oefenen :

- * financiële planning op korte en lange termijn;
- * taakstellende begrotingen;
- * rentabiliteitsberekeningen voor deelnemingen en investeringsprojecten;

voorts zal hij op centraal niveau mede het beleid dienen te bepalen ten aanzien van calculatiegrondslagen en administratieve organisatie- en automatiseringsvraagstukken. Er wordt gedacht aan een bedrijfseconoom, leeftijd tot 40 jaar, liefst met accountantsstudie en ruime bedrijfservaring.

Honorering conform de hoge eisen, die worden gesteld.

Slechts uitvoerige schriftelijke sollicitaties kunnen in behandeling worden genomen.

Sollicitatiebrieven, onder vermelding „Sollicitatie - Vertrouwelijk“, te richten aan: Drs. P. Emondts, Raad van Bestuur Verenigde Nederlandse Uitgeversbedrijven N.V., Postbus 22, Aerdenhout.

Drs.

Drs. voor uw naam: ziet u dat als gemakkelijk passepartout of wilt u er meer mee doen?

Elke academicus heeft één rotsvast zekerheid. Zijn titel opent 1001 deuren naar evenzovele acceptabel gehonoreerde functies. IBM nodigt u *niet* uit te kiezen voor zo'n misschien makkelijke maar meestal trage loopbaan. IBM heeft een betere propositie.

IBM heeft bedrijfseconomen en econometristen nodig.

IBM houdt zich bezig met de ontwikkeling, fabricage en verkoop van informatieverwerkende systemen. Onnodig te zeggen, dat IBM daardoor een bedrijf in beweging is, dat voortdurend armslag biedt aan capabele mensen. Ruimte is er vooral voor jonge academici (25 - 35 jaar) die hun titel niet zien als een steuntje in de rug om verder te freewheelen, maar als een startblok voor een snellere carrière vol interessante perspectieven.

Wat gaat u doen bij IBM?

Meer nog dan computers verkopen, verkoopt IBM de oplossing voor vraagstukken op het gebied van de informatieverwerking. Daarvoor zijn tweezijdige specialisten nodig. Zij moeten primair vertrouwd zijn met de specifieke problemen van onze cliënten. Daarnaast zijn zij thuis op het terrein van de automatisering. Zo zal bijvoorbeeld de IBM-gespreks-partner voor de directeur van een centrum, waar macro-economisch rekenwerk verricht wordt, steeds een automatiseringsexpert zijn die op de hoogte is van econometrie. Een bankdirecteur spreekt met een financieel-economisch onderlegd IBM deskundige. Zulke tweezijdige, enorm waardevolle specialisten zoeken we onder bedrijfseconomen en econometristen. Zij worden, afhankelijk van hun interesse, Automatiseringsadviseur (een vooral commerciële functie) of Systems Engineer, de man die zich voornamelijk buigt over de automatiseringsvraagstukken van de cliënt.

Kennis van computers geen vereiste.

Ook als u niet bekend bent met informatieverwerkende

systemen heeft IBM grote belangstelling voor u. Wel verwachten we van u de capaciteiten en het doorzettingsvermogen om via interne opleidingen uit te groeien tot automatiseringsspecialist. Reeds tijdens uw opleiding kunt u rekenen op een goed salaris, waarbij zeker rekening gehouden zal worden met uw huidige inkomen.

IBM's werkklimaat.

IBM is een modern bedrijf. Dat geldt voor onze producten. Ons bedrijfsbeheer. En ons medewerkers-beleid waarin een grote mate van wederzijdse openhartigheid bij gesprekken en beslissingen gebruikelijk is. Iedereen is voor iedereen bereikbaar. Dit tweerichtingverkeer beschouwt IBM als essentieel voor een gunstig werkklimaat.

Oriëntatie.

De wezenlijke inhoud van de functies Automatiseringsadviseur en Systems Engineer laat zich vanzelfsprekend beter in een gesprek dan in een advertentie uiteenzetten. Uw brief naar IBM Nederland N.V., Hoofd Personeelszaken, Postbus 9999, Amsterdam, is daartoe de eerste stap (vermeld SDP 108). Wij maken dan op korte termijn een afspraak. U kunt ook bellen: 020 - 94 44 77, toestel 321.

IBM